

CARL XV

Av lektorn docent EDVARD THERMÆNIUS, Göteborg

CARL XV är inte det ringaste aktuell. Hur skulle han kunna vara det i våra dagar? — på annat sätt än så, att man i svåra tider ägnar en förströdd tanke åt idyllen. Hans korta regering — tretton år som kung och dessförinnan två år som regent — slutade för något mer än 70 år sedan; Carl XV dog på länsresidenset i Malmö den 18 september 1872. Efter honom ha följt hans broder Oscar II och hans brorson, Gustaf V, vardera nu med 35 år på tronen. Vad allt som hänt under deras dagar i ett mer och mer stegrat tempo kan och behöver inte ens antydast. Däremot är det på sin plats att erinra om, att »Carl XV:s glada dagar», den föregivna idyllen, i själva verket utgör en väl så stormig och händelserik tid som någon annan svensk konungs.

Dessa femton år inrymma, om vi nu först hålla oss till det världspolitiska händelseförloppet, italienska frihetskriget, Polens uppror mot Ryssland och de tre krig, som förde till Tysklands enande och den tyska stormaktens konsolidering, alltså dansk-tyska kriget, kriget mellan Preussen och Österrike och slutligen fransk-tyska kriget. Längre bort, men mycket observerat, rasade inbördeskriget i Nordamerika. För Sveriges del betyda dessa år, att skandinavismen gjorde bankrutt och att de sista resterna av vår internationella maktställning — eller anspråken därpå — förskingrades och försvann.

I vår inre historia är Carl XV:s tid, som hans utmärkte skildrare Carl Hallendorff påpekat, en övergångstid. Det som skeddde tog i de flesta nämnvärda fall sin början under Oscar I och fortsatte under Oscar II. Främst gäller detta det ekonomiska uppsvinget. Alla kurvor, i vilka man söker fånga denna utveckling, börja sin branta stigning senast vid mitten eller i slutet av Oscar I:s regering. Men även på detta område har Carl XV:s dagar sitt eget signum. Än mera påtagligt bilda de epok om man tänker på vår inrikes politik.

Den regering, som kronprinsen-regenten omedelbart skaffade sig, genomförde en rad av de mest markanta och fruktbärande

reformerna i vår moderna historia. Näringsfriheten, frihandeln, strafflagstiftningen, kommunallagstiftningen, sist och slutligen representationsreformen — det må här räcka med denna uppräknings. Och Carl XV:s regering är inte minst som reformperiod en tid för sig. Då man säger detta, får man visserligen inte glömma eller förtiga, att kungen ingalunda var upphovsmannen till de många märkliga och välgörande nyheter, som sålunda genomfördes. Louis De Geer skriver i sin sanna, och därför särskilt på denna punkt ganska bittra karakteristik av den just bortgångne (i ett brev daterat den 29 september 1872), att då »allt som skedde under hans regering av någon betydelse skedde mot hans vilja, t. ex. i utrikes politiken, representationsfrågan, i strafflagsreformen, befordringsväsendet o. s. v., och han visst icke av gott hjärta gav efter för sina folks vilja, utan i det yttersta intrigerade emot, men aldrig hade kraft att någonsin strida för, knappt att själv behålla en grundsats, så har man svårt att fatta varuti hans storhet bestod»; »den var», tillägger De Geer i sin memoar många år senare, »i själva verket, liksom hans frejdade väns, Fredrik VII:s, blott svaghet».

På ett svärdefinierbart sätt — och om man så vill ett ytligt — satte Carl XV likväl sin prägel på sin tid, och har så kommit att symbolisera den. Carl XV har visserligen inte den ringaste aktualitet i våra dagar. Men lika sant är, att han inte är glömd. Han är och kommer säkerligen länge att förbli en av de kungagestalter, som skola fångsla svenska folkets intresse och leva i dess minne. Och varför? Svaret är både lätt och svårt att ge, och lättast, om man tillgriper en särdeles banal fras: det personliga är det högsta i historien.

Alltså: först och främst därför att Carl XV var en personlighet, »en människa av kött och blod utan alla abstraktioner», som De Geer skriver i sin nekrolog. För det andra därför att det om honom och hans tid präglats ett högst livskraftigt slagord: »Carl XV:s glada dagar.» Mången historisk personlighet har förevigats huvudsakligen på grund av ett slagords makt (t. ex. »Ljusets bonde»), och Carl XV hör till dem som i hög grad profiterat härav. För det tredje lever Carl XV, liksom salig Bellman, i anekdoten. Därtill kan måhända räknas, att han som bekant gått till eftervärlden på ett mera substantiellt sätt, nämligen i ett icke ringa antal illegitima avkomlingar; något som svenska folket på sin tid och flera generationer framåt väl känt och accepterat som ett självklart och inte särskilt klandervärt

faktum. Sist och sammanfattningsvis: kring denne konung mer än de flesta svenska — utom de allra största — har uppstått vad man med ett nu för tiden flitigt använt ord kallar en myt.

I stället för att söka utveckla, vari Carl XV:s-myten består kan man rationalisera frågan genom att undersöka, vilken föreställning svenska folket gör sig om denne konung. Man finner då icke en, utan snarare tre Carl XV:s-»gestalter». De skulle kunna betecknas sålunda: Den hittills vanliga officiella; den vanliga, privata; slutligen den av modern kritisk historieforskning, på basis av den initierade samtida opinionen skapade, alltså den kritiska, vilken väl så småningom slår igenom och blir den officiella.

Den vanliga officiella bilden av den populära Carl XV, det är bilden av den unge, manlige, hjärtlige, för all del litet svage, samtidigt den sant konstitutionelle kungen; han som väl i själ och hjärta är konservativ, men som inte desto mindre hyggligt, om ock något knorrande, samarbetar med sina moderat-liberala rådgivare; kungen, som får äran av vad dessa genomfört.

Ät denna bild, vilken, som Hallendorff fint påpekat, briljant och värmande återgives i von Rosens berömda porträtt i helfigur av den ungdomlige konungen småler eller flinar emellertid litet var, lekt som lärd, ty han kan själv tillfoga åtskilliga drag, hämtade från den andra bilden, bilden av den vanliga, privata Carl XV:s-gestalten. Reverenter sagt, den utsvävande kungen, vivören; den ganska simple men i alla fall den livade, godhjärtade, den glade kung Kalle. Det är denne Carl XV som lever i anekdoterna; supbrodern, som emellertid när som helst naturligt och utan ringaste svårighet kunde återtaga sin ställning som Hans Majestät Konungen. Typisk är anekdoten om hur kungen en gång satt i skjortärmarna och sjöng och drack i ett lag studentsångare. (Allmän titelbortläggning förekommer i vissa versioner.) En av deltagarna i denna helafton kommer dagen därpå och får företräde hos kungen och ber helt frankt att få hans porträtt. Och kungen ger honom strax en blank tvåkrona.

Andra och många historier om Kalle i fyrkanten äro av det slag att de låta sig berättas blott i trängre kretsar och alls inte passa för trycksvärtan. Det kan i detta försök till en teckning av Carl XV väl anses tillåtet att för en gångs skull återge en autentisk skildring från denna del av konungens livssfär. Den är helt trivial om något makaber; en ren och oförfalskad vardags-historia men på samma gång en nyans rörande.

Det är den skånske riksdagsbonden Per Nilsson i Espö, en känd och trovärdig upptecknare, som i sin dagbok berättar följande, vilket här återges i referat och några citat; utan alla kommentarer.

Under den 11 april 1873 heter det i dagboken, »Kom Mamsell Wilhelmina S. och ville fråga mig till råds». Hon berättade, att hon från 1865 varit kungens älskarinna. En tid hade hon tjänstgjort som postföreståndare i H—d (en ort cirka 15 mil från Stockholm) men sedan 1869 hade hon av kungen etablerats i Stockholm i egen våning och med fast månadsunderhåll. Emellertid hade kungen glömt henne i sitt testamente, och hon hade haft besvär att få ut några pengar; trots att Oscar II hjälpt henne.

Vid ett sammanträffande i hennes hem två dagar senare berättade hon något utförligare för Per Nilsson om vad som varit. Hon visade bl. a. fram en mängd undertecknade biljetter från kungen.

Innehållet var emellertid torftigt; »endast dag och timma då hon skulle komma». Vidare omtalade hon, att då hon på sommaren 1866 »var utnämnd till postföreståndarinna i H—d överenskom hon med honom att resa till Stockholm fyra gånger om året, men hon fick resa oftare och sedan tröttnade de därvid, då hon på våren 1869 lämnade platsen till sin syster och reste till Stockholm då han hyrde våning till henne, skänkte henne linne, duktyg och möbler. När hon var i H—d skrev Carl XV långa brev till henne och satte sitt namn under, men hon föregav att dem hade hon bränt upp. Dessa brev när de kom fram hade de varit öppnade på H—l och därigenom blev hennes förhållande till Kungen känt. Hon berättade vidare att han var många gånger mycket svår men däremellan mycket god. Hon var så kär i honom så hon icke kunde älska någon annan.»

Den tredje Carl XV:s-gestalten har från början utformats av samtida, mer eller mindre sympatiska men samtidigt kritiska iakttagare och skribenter, t. ex. justitiestatsminister Louis De Geer och överintendenten Fritz von Dardel. Den har, kan man säga, utarbetats av Hallendorff och håller på att sakta glida in i böckerna och i folks medvetande, så att den nu väl kan sägas ingå i den litet högre och mer kvalificerade allmänbildningen. Det betyder naturligtvis inte, att den tränger ut de äldre och mera onyanserade. Carl XV var nu en gång för sitt folk, den stora svenska allmänheten, ett slags ljusgestalt; man ville inte då och man vill väl heller inte nu få för mycket skuggor med i bilden.

Denna nyanserade bild är inte så lätt att måla. Hallendorff har i sin bok *Från Carl XV:s dagar* och i sin del av *Sveriges historia* lika sakliga som förstående karaktärsskildringar. Fritz von

Dardel, kungens trogne men icke okritiske vän, Louis De Geer och andra samtida ha i sina memoarer både ögonblicksbilder och sammanfattande karakteristiker av största värde. Men det må vara tillåtet att försöka en, låt vara högst rapsodisk sammanfattning; en teckning både av människan och av regenten — sådan han ville vara, och sådan han blev.

Carl XV var född den 3 maj 1826. Vid sitt regeringstillträde var han alltså 31 år fyllda. Han var en ståtlig och älskvärd man, god och glad, kunglig och mänsklig, överströmmande av fysisk kraft, full av goda föresatser. Han hälsades av sina båda folk, i synnerhet av dess bredare lager, med stora förhoppningar. Hans popularitet var vidsträckt och djup, och den bibehöll sig, trots påtagliga skiftningar, förvånansvärt väl, fastän han ofta tycktes nonchalera och ibland verkligen grovt nonchalerade den. Han uppträdde lika lätt och otvunget i majestätisk pompa som välvilligt, folkligt och uppsluppet studentikost. Det var han som införde sedvänjan att Sveriges kung kallar alla sina undersåtar för du. Han dansade med dalkullorna som arbetade i trädgården på Ulriksdal, han stack cigarrer och riksdalrar till gardisterna på vakt, drack punsch och sjöng gluntar med sina student- och artistvänner, kamperade med sina soldater vid övningslägren och exerceerade dem outtröttligt. Han var en kraftkarl, som inte skrädde orden, »gemen» och trevlig. Den populäre liberale politikern August Blanche, som en gång hotade med upplopp, tystade han effektivt med orden: »Du är pöbelns kung, men jag är folkets kung!» Det var han också — hela folkets, inklusive pöbelns. I de flesta kretsar var han omtyckt, beundrad, ja älskad; utom bland de ledande och ansvariga. Där voro hans svagheter som regent alltför uppenbara; men även där kunde man dock inte undgå att ta hänsyn till hans goda hjärta, hans rent mänskligt försonande egenskaper. Han var alltigenom välvillig, en vän till sina vänner och knappast någon farlig fiende. Till hela sitt framträdande hjärtlig, frispråkig och uppriktig föreföll han att vara pålitligheten själv, men »ingen hade med större fallenhet än han spelat öppen» såsom Louis De Geer påpekar. Carl XV:s känsloliv var rikt, hans fantasi högst livlig och romantisk. I sina önskedrömmar var han helt visst en krigarkung, som höljde sig och sitt land med ära; i andra rummet en godmodig landsfader, som skapade lycka och trevnad för sina båda folk. Hans ideal var riddartiden, men i levande livet blev riddaren en junker

och bohème. Dum var han emellertid ingalunda, och han insåg därför alltför väl verklighetens begränsade möjligheter och prosaiska krav. Uppfostrad av goda lärare i sträng anda, uppvuxen i vår, för en kungason av hans läggning, något kärva svenska miljö, hade dock den konstitutionellt monarkiska författningen gått honom i blodet. Det var för honom inte blott nödvändigt utan kändes förvisso som ett etiskt krav att hålla sig inom grundlagens rāmärken. Hans valspråk var: land skall med lag byggas. Och detta urgamla svenska ord var för honom ett verkligt rätt-snöre; stundom besvärande, ibland åter rätt bekvämt att kunna skylla på, då exempelvis oförsiktigt givna löften om plats eller befordran åt ämbetshungriga vänner icke kunde infrias tack vare statsrådets gensagor. »Kungsord» gāvos lätt, men de kommo under hans tid att falla betänkligt i kurs.

Sina förpliktelser som regent tog Carl XV ej i egentlig mening lättvindigt. Han hade de bästa föresatser och saknade ingalunda insikt och en viss framsynthet. Det som hindrade honom att bli en förträfflig regent var ej heller i främsta rummet hans ganska medelmåttiga intelligens eller hans moraliska blottor, utan bristande arbetsamhet i bemärkelsen uthållighet i arbetet. Anteckningar, som skildra det dagliga livet vid hovet ge otvetydigt vid handen, att regeringsplikterna mången gång fullgjordes och viktiga beslut fattades på knappt tillmätta lediga stunder mellan hans nöjen, hobbies eller representationer, ibland alldeles i förbigående. Den utomordentligt betydelsefulla Ulriksdalskonferensen, då frågan om Sveriges påtänkta allians med Danmark inför kriget 1864 de facto kom att avgöras, hölls sålunda under det slottet var fullt med förnäma gäster, vilka tillsammans med sin kunglige värd ägnade sig åt en några dagars mycket vidlyftig och påkostad hjortjakt.

Carl XV:s mest påfallande fel var en krass nöjes- och njutningslystnad, som han ej heller på minsta vis lade sig vinn om att dölja. Men just detta drag, i förening med hans glada, vänliga, hurtiga sätt, utgjorde en av de främsta orsakerna till hans popularitet bland massorna. Valspråket för hans privata liv var bokstavligen Wein, Weib und Gesang, alla njutna i kraftiga doser och utan mycket avseende på kvaliteten. Hans förträffliga maka, Lovisa, prinsessa av Nederländerna, stod alltid kärleksfullt och nästan ödmjukt överseende vid hans sida, men hon var alltför obetydlig att kunna fängsla honom, än mindre att hålla honom inom tillbörliga gränser. Det står utom all fråga, att umgänget

med vin och kvinnor förkortade hans liv. Härtill bidrog emellertid även den långa rad misslyckanden, krossade illusioner och grusade förhoppningar, hans regering för honom själv innebar. Som hobby hade han utom sången främst måleriet, som han utövade med verklig talang. Dessutom rimmade han ofta, gärna och med ovanlig lätthet. Med innehållet i hans poesier var det emellertid mycket litet bevänt. Hans skrytsamhet med bravader på olika områden, verkliga eller inbillade, är ett ofta påtalat fel. Det satt emellertid mera på ytan. Carl XV var i själ och hjärta — eller blev åtminstone med åren — en ej blott desillusionerad utan uppriktigt ödmjuk människa. Efter hans bortgång fann man bland hans papper en föreskrift om hans begravning. Den innehöll, att hans usla stoft ej vore värdigt att bisättas i Riddarholmskyrkan, enär han som kung ingenting uträttat. Hans önskan var att jordas invid Ulriksdals kapell, och att på hans grav skulle resas en enkel sten med det enda ordet C A R L.

Hela sin politik synes Carl XV från början ha inriktat på att sammanföra och ena sina båda riken. Vid närmare efterseende finner man, hur ofta hans åtgärder i Sverige och Norge äro parallella eller avsedda att motsvara varandra. Ur den konflikt, som emellertid oförhappandes uppstår mellan hans norska och svenska politik — därtill för hans egen personliga del mellan loven och hållen — härleder sig såväl den specifikt svenska som även den följande unionella och norska utvecklingen. Det är därför ingen överloppsgärning utan tvärtom tillbörligt att påpeka, att Carl XV:s regering börjar i Norge.

Vilken uppfattning man än må hysa om Carl XV som regent, kan man ej förneka att han gick till sitt ganska otåligt efterlängade värv med bestämda föresatser och några synnerligen väl motiverade planer. Den första och längre delen av hans regering får också sin inriktning och prägel av hans personlighet och hans initiativ. Detta gäller både direkt och så småningom framför allt indirekt. Det gäller vidare antingen hans initiativ realiserades eller ej och även om de förverkligades på ett helt annat sätt än han önskat och avsett. Med skäl kan man därför tala om hans tid som en epok i vår historia, särskilt om man därmed menar de första två tredjedelarna, åren 1857—1866.

Carl XV:s glada dagar är en benämning som ju fått slagordets kraft och verkan. Emellertid är den adekvat, och den karakteriserar rätt väl en tid, då det materiella uppsvinget får sin natur-

liga utlösning i ett rikare, om också inte finare nöjesliv; en tid, då det var gott att leva och lustigt att leva, både i slott och borgarhem, och då även stugornas folk fick det märkbart bättre än förr; de år, då, som Lars Johan Hierta misslynt skriver, krinolinerna och festmiddagarnas matsedlar tilltaga i omfång; då de första järnvägarna invigdes med pomp och ståt och representationsreformen firades med fester och dryckeslag. Men därmed är Carl XV:s tid i egentlig mening över. Det politiska vardagslivet går sedan sin jämna lunk tämligen oberoende både av kungen och hans ministär. Och med de glada dagarna är det förbi redan under 1860-talets sista, ganska bistra år.

Carl XV:s insatser som regent förtjänade en särskild och sammanhängande redogörelse. Avsikten är emellertid ingalunda att här skriva en än så kort historik över hans regering; blott att framdraga några i ordets egentliga bemärkelse karakteristiska drag, hämtade från de stora och betydelsefulla frågor som förelågo och de avgöranden som träffades under hans tid. Det blir med andra ord i stort sett en historia om god vilja och mången gång förnuftiga syften, om friska men något beskäftiga ansatser och om mer eller mindre snöpliga misslyckanden.

Från första stund inriktade sig den unge regenten på att rekonstruera statsrådet. Hans föresats var att skapa en »homogen konselj» i vartdera av unionsländerna. Därmed menade han uppenbarligen en regering av skickliga, trogna och lojala medhjälpare, vilka skulle lydigt och smidigt utföra hans befallningar. Så kom 1858 års konselj till stånd med Louis De Geer som justitiestatsminister. I själva verket blev det emellertid statsrådet som tog ledningen. Den effektivisering av regeringsmakten, som Carl eftersträvat, kom sålunda att vända sig mot honom själv. Så uppstod, genom förhållandenas egen natur, bl. a. konungens bristande förmåga och ärendenas svällande mängd, för första gången i vårt land — liksom *mutatis mutandis* i Norge — en modern ministär, hos oss med en ledande kraft inom dess egen krets; alltså helt enkelt en premierminister. Inom kort satt regeringen så fast i sadeln, att Carl omöjligt kunde ersätta den med någon annan. Upprepade försök gjordes, men alltid förgäves, ända fram till 1870, då De Geer och hans ministär uttömt sin kraft och helt enkelt fick gå.

Carl XV skall då, samma dag De Geer tagit avsked, ha anförtrott en av sina vänner: »Nu ska jag säga dig, är det jag som styr.» Men det var blott ett av kungens vanliga överord. Någon

ovilja och hätskhet mot De Geer och hans kolleger — alla f. ö. nästan rörande lojala mot sin ofta besvärlige herre — kan man dock icke spåra hos Carl XV. Han var klok nog och ridderlig nog att inse, att han hade dem att tacka för mycket, t. ex. att de ställde till rätta det han gjort galet, och att han fick en stor del av sin popularitet tack vare åtgärder som de påtvingat honom.

En avgörande vändpunkt i Carl XV:s historia är den s. k. norska frågan (1860 och följande år). Carl hade förespeglat norr-männen, att han vid sitt trontillträde skulle avskaffa det i Norge impopulära riksståthållarämbetet. Han hade kort sagt lovat vad han inte kunde hålla. Den svenska allmänheten, riksdagen och regeringen gjorde nämligen helt oväntat ett kraftigt och verk-samt motstånd, och De Geer fick offra mycken möda för att på uppskovsvägen få tvistefrågan ur världen och att släta över kungens misslyckande. Utåt bevarades hans ansikte; men de ini-tierade både i Sverige och Norge voro från denna tid fullt på det klara med Carl XV.

Ännu vidlyftigare voro konungens skandinaviska planer. Det som ytterst föresvävade honom var tvivelsutan en personalunion med Danmark under hans egen ledning. Till att börja med tog sig hans skandinavistiska politik uttryck i täta vänskapliga för-bindelser med konung Frederik VII. När den danska politiken ifråga om Slesvig och Holstein 1863 medförde att konflikten med Tyskland blev akut, föreslog Carl XV vid möten med sin kunglige vän på Skodsborg och Bäckaskog i juli en allians, som i fall av tysk aggression skulle ha medfört Sveriges och Norges uppträdande på Danmarks sida. Då den svenska regeringen under ledning av De Geer och Gripenstedt bestämt motsatte sig så vittgående utfästelser (först på den nämnda Ulriksdalskonferensen) nödgades emellertid Carl falla undan.

Sedermera handlade han emellertid gång på gång stick i stäv mot vad politisk klokhet och vanlig anständighet bjöd. Omedel-bart efter 1863 års riksdag, som visserligen beviljat en ringa summa till försvarets förstärkning, men alldeles otillräckligt för att utrusta en expeditiionskår, lovade kungen helt frankt att komma Danmark till hjälp. Episoden är väl känd, men förtjänar återgivas i von Dardels likaledes kända version. Löftet gavs av kungen åt en besökande dansk privatman, en viss Rosenmüller; en av dessa många skandinavistiska privatdiplomater, som kommo så mycket ohägn åstad. (Värre var, att det omedelbart publicera-des i pressen.) Dardel berättar i sin dagbok den 15 december 1863,

att han på en middag hos kungen träffat denne Rosenmüller, som förklarar, att danskarna voro mycket förbittrade på svenskarna, därför att de nu sveko Danmark i det avgörande ögonblicket.

»Efter middagen», noterar Dardel vidare, »anförtrorde mig kungen strålade, att han denna dag fattat sitt beslut med avseende på danska frågan. I samråd med sina två främsta ministrar [vilket var en komplett osanning] hade H. M. bestämt sig för att understödja sin granne så snart Tyskland genom att överskrida Eidern inträngt i Schleswig. För detta ändamål ämnar han hålla i beredskap 20,000 man, som till våren skola sammandragas i Skåne.»

Dardel ställer sig emellertid med rätta skeptisk till uppgiften. Han uttrycker sålunda i dagboken en stillsam undran, vilka skäl, som kunde ha förmått Manderström och De Geer att frånga sin försiktiga hållning. Dardel underlät heller inte att säga kungen, att den enda fördel han kunde vinna av sin ädelmodiga handling var, att han skulle få en mera stridsvan armé. Finare kan man knappast uttala sin övertygelse att det hela skulle sluta med katastrof. De ännu mer fantastiska och komprometterande förbundsplanerna från våren 1864 — efter Danmarks nederlag — må här förbigås.

I den dominerande inrikespolitiska frågan om en representationsreform stod Carl XV från början bestämt på den konservativa sidan. Men han drevs av De Geer — och av förhållandenas egen natur — steg för steg till eftergifter, till dess att han i januari 1863 undertecknade propositionen om ny riksdagsordning. De Geer hade nämligen då redan vunnit en sådan ställning, att Carl icke kunde avskeda honom, ehuru lust därtill förvisso icke saknades och planer i den vägen under åren 1862—65 gång på gång voro å bane. Då kungen emellertid fann, att den vida övervägande delen av folket ivrigt åstundade en reform, synes han vid den avgörande tidpunkten, d. v. s. under veckan före frågans avgörande i riksdagen den 4—8 december 1865, verkligen ha bidragit till dess genomförande.

Carl XV var till hela sin läggning och även utbildning militär. Han älskade sitt yrke som officer. På många områden var han amatör; på det militära kände han sig som fackman, och var det väl också ett gott stycke. Redan 1856, då han, medan Krimkrigets erfarenheter ännu voro alldeles färska, fick en egen verkningskrets som regent i Norge, tog han fatt på uppgiften att söka förbättra de förenade rikenas krigsmakt. Hela sitt liv fullföljde han denna strävan. I sin försvarspolitik följde han två bestämda

idéer. De båda rikenas försvarskrafter skulle alltmer samorganiseras. Arméerna skulle danas efter parollen »litet men gott».

Dessa »amalgameringssträvanden» i allmänhet, och de som gällde försvaret i synnerhet, ha från norskt håll i regel registrerats med frän kritik, från svenskt med den pessimistiska efterklokhet, som låt vara omedvetet utgår från 1905 års unionsupplösning. Men svårigen kan man hävda, att dessa unionsregentens planer och strävanden vare sig att överhuvud taget närmare förena Sverige och Norge eller särskilt att samordna de båda rikenas försvarskrafter, voro orimliga, långt mindre otillbörliga.

Försvarsfrågan var för Carl XV en hjärtesak. För den svenska krigsmaktens återupprättelse ur sitt långa förfall verkade han ivrigt och påpassligt. I början fick han ett slags hjälp av den folkliga försvarsrörelse, som efter italienskt och engelskt mönster plötsligt spred sig i vårt land, och som här kallades skarpskytterörelsen. Årsbarn med denna är »försvarsfrågan» i modern mening, d. v. s. som en städse aktuell politisk tvistefråga. Det kan den nämligen sägas ha blivit, då Carl XV tillsatte sin försvarskommitté av 1861. Resultatet av dennas överväganden förelåg 1865 och gick då till riksdagen. Troligt är, att Carl XV tänkt sig att ständerna i tacksamhet och förtjusning över representationsreformen skulle antaga förslaget. Dylika sammankopplingsplaner voro honom ingalunda främmande. Men hur därmed än må vara; han blev i varje fall besviken, både på regeringen, som härvidlag visade motsatsen till den kraft, som nedlagts på representationsreformens genomdrivande, och på ständerna, vilka från början ställde sig mer eller mindre kallsinniga. Bondeståndet var i ty fall det svåraste. För att här åstadkomma en möjligast gynnsam utgång nedlade Carl XV ett oförtrutet övertalningsarbete, varom många vittnesbörd finnas.

Ett av dem skall andragas, när det ger en bild inte bara av Carl XV:s iver för försvaret, och av hans patriarkaliska metoder, utan ock av en annan sida av hans väsen och verksamhet. Berättaren är den redan 1866 framstående, sedermera under en lång följd av år snart sagt dominerande bonderiksdagsmannen, Carl Ifvarsson i Varestorp. I sina 1888 skrivna »Minnesteckningar» skriver han:

»En tilldragelse varom ingen officiell handling eller annan offentlig uppgift lär förekomma, må här antecknas, såsom vittnande om Konung Carl den XV:s förhållande till Sveriges allmoge. Till riksdagen hade Kongl. Majt såsom så ofta varit fallet, avlåtit proposition

om beväringsskyldighetens utvidgning. Innan frågan förekom till avgörande inom riksdagen, fann Hans Majt. för gott att anmoda ett mindre antal, något över ett dussin, av bondeståndets medlemmar att infinna sig hos Honom en afton, för enskilt samtal i ämnet, och bland dessa hade även jag fått en plats.» Sedan några andra närvarande nämnts, fortsätter Ifvarsson med att omtala, hurusom »överläggningen, vilken börjades med ett föredrag av Konungen och sedermera, under det vi, sittande omkring ett bord, tillsammans med Konungen emellanåt drucko några glas punsch, fortsattes, stundom ganska livligt, till dess Konungen tycktes hava nog fritt och fullständigt hört allas vår mening, som var att vi icke kunde ingå på förslaget samt trodde icke heller att någon enda inom bondeståndet gjorde det, emedan det stod så i strid med den allmänna meningen hos allmogen, att till och med om någon av ståndets medlemmar skulle vilja gå Hans Majts önskan tillmötes, så vågade han det icke. av fruktan för sina kommitenter. Slutligen tackade Hans Majt. oss för det vi velat höra Hans mening och för det vi sagt honom vår, samt förklarade, att sedan vi sagt vår mening, så och då icke något missförhållande fick äge rum mellan Sveriges Kung och Sveriges bönder, aldra minst i en fråga, som huvudsakligen gällde Sveriges allmoge, ville Han nu låta sin mening falla. Jag behöver icke säga hur tacksamma vi voro och med vilka känslor vi skildes från en så folkkär och tillmötesgående Konung. Några till mig i förtroende sagda ord, just då jag lämnade Konungens rum, har jag förvarat i minnet, men vill icke här anteckna dem. Kungen höll ord och det väckta förslaget föll tämligen tyst.»

Kungen förstod, med andra ord sagt, att vända det eklatanta nederlaget för sin sak till en framgång för sig personligen. Icke ens den sluge Carl Ifvarsson genomskådade detta.

Sedermera var Carl XV en av de kraftigaste förkämparna för försvarsfrågans förnyade upptagande, ända till dess framtvingandet av 1871 års urtima riksdag — ett alltjämt misslyckat försök till försvarets främjande — skedde mot hans åsikt om det politiskt kloka och möjliga.

Efter representationsfrågans avgörande synes det gå något utför med konungens intresse för och ingripande i regerandet. Dock verkade han ivrigt bl. a. för att riksdagarna skulle gå raskt undan. Till den ändan sökte han påverka utskottsvalen genom diverse övertalningar. Huvudsaken för honom var att det skulle bli tydligt, att kungamakten inte lidit något intrång genom representationsreformen i allmänhet och de årliga riksdagarna i synnerhet.

Och med påtryckningar i vanlig stil var det ingalunda förbi. Ett betecknande fall må här till sist återgivas. Det är karakteristiskt inte bara för metoden, utan också för kungens syfte — i detta fall att närma unionsländerna till varandra. Under riksdagen

1868 var Carl XV livligt verksam för högre anslag till nordvästra stambanan för att påskynda dess byggande. I Per Nilssons redan citerade dagbok omnämnas flera av dessa kungliga påtryckningar. Den 23 april voro Carl Ifvarsson (redan nu den mest inflytelserike bonden) och rådman Björek från Göteborg (en av de mest framstående av kammarens ledamöter från f. d. borgareståndet) var för sig uppkallade till kungen. Hur det därvid gick till omnämnes ej. Dagen därpå var det Per Nilssons tur. Så här låter berättelsen:

»Kl. 9 gick jag till kungen enligt anmodan då jag träffade överste Leijonancker som var ditkallad i samma ärende. Efter den sedvanliga hälsningen, sade han, att han önskade anslaget höjt till 4 miljoner till värmländska banan så den kunde bli färdig 1871 i stället för 1873. Då han nu varit i Norge uttalades allmänt den åsikt, att det berodde på hur snart svenskarna ville bygga norska banan och därmed visa om de hade någon allvarlig mening med en närmare förening med Norge. En person i Norge, som var stor fiende till föreningen och strävade efter att bli stortingsman men det hade lyckats dem att få honom undanröjd men han blev suppleant och om någon skulle sjukna så gör han sitt inträde och då skall han genast få anledning att kasta in ett förslag; att det ser man, svenskarna bry sig icke om någon närmare förening då de icke vill gå Norges önskningsar så mycket till mötes att de fortare bygger färdig norska banan och det är därför jag önskar högre anslag. Jag svarade. Ers Maj:t jag har varit med både på Riksgäldsavdelningen och i statsutskottet där vi noga beräknat statens tillgångar och talat samt röstat för den lägre summan och därför kan jag icke ändra åsikter. Kungen svarade: 'Du skall så fan heller, då va du en stackare, men du kan lova att du icke skall inverka på andra utan följa din egen övertygelse.' Då jag svarade Det löftet kan jag gärna giva, emedan jag dessa två Riksdagar icke lagt mig mycket i järnvägsfrågorna. Efter något samtal därefter gjorde jag avträde.»

Det kan vara lämpligt vid slutet av denna essay åter vända blicken mot *människan*.

Till Carl XV:s karakteristik hör också scenen med den utbrunne, sjuke, vid drottningens dödsläger bittert gråtande maken. Dit hör vidare det fantastiska giftermålsprojekt, som kort därefter, under kungens sista levnadsår, framkastades av dåliga rådgivare, och som av honom omfattades med iver, trots ihärdigt motstånd från de vettiga i hans personliga och ansvariga i hans politiska omgivning. Och för bättre förståelse av Carl XV:smytens uppkomst bör i minnet återkallas hans ensamma död och hans dramatiska sista färd; huru konungen på väg hem för att få dö i

Sverige — på sitt kära Ulriksdal — gick bort knappt hunnen över gränsen, omgiven blott av några förtrogna vänner, och hur sedan hans liktåg, besjunget av Gunnar Wennerberg, under gripet deltagande från hög och låg, drog fram från Sundets till Mälarens strand. Djup och äkta var landssorgen. Därom tala såväl samtida vittnesbörd som memoarernas; stundom med en icke oförklarlig underton av förvåning.

Carl XV var älskad — trots allt — av sitt folk; på grund av sin personlighet. Louis De Geer har i sitt redan nämnda eftermäle betonat detta, sedan han skarpt klandrat den bortgångne, helt enkelt genom att oförblommerat teckna honom sådan han var, det vill säga sådan han tedde sig för en enkel, rättrådig, ansvarskännande man, som städse arbetade och gjorde sin plikt, och som var rätt väl medveten om sina dygder. Ingenting kan invändas mot denna klassiska karaktärsteckning. Ty i sin memoar, skriven sexton år efter kungens död, har De Geer själv mildrat sina omdömen. Den väl funna och säkerligen fullt trovärdiga motiveringen skall här förbigås. Det må vara nog att anföra slutorden: »Över Carl XV:s bild kommer alltid att falla en vacker dager från hans goda hjärta, hans vänsälla väsende och hans konstnärliga ande. Han är mig kärare såsom ett minne, än han var under sin levnad; och jag tror att min senaste uppfattning är den sannaste.»

Men med De Geers omdömen om *konungen* kan eftervärlden näppeligen låta sig nöja. Som den romantiskt konservative och i grund och botten gammaldags maktlystne monark Carl XV var, framstod han för sin främste minister som en högst motsträvig och vid framtvingna eftergifter opålitlig herre. Men den lojalitet och pliktkänsla, som fått sitt vackra symboliska uttryck i hans valspråk var förvisso större och låg djupare, än hans medarbetare-motståndare i vardagens kiv kunde urskilja.

Och vad Carl XV ville åstadkomma med sin norska och skandinaviska politik, liksom hans oförtrutna strävan att förbättra sina rikens försvar, kan och bör icke förbises; tvärtom är det väl värt att av en minnestecknare framhävas. Det var förvisso inte enbart kungens fel, att resultaten blevo så kläna — annat än på så sätt, att han här i stort sett helt enkelt var före sin tid. Därför böra i den moderna bilden av Carl XV sådana drag som den goda viljan och den i många fall riktiga instinkten särskilt markeras. Eljest blir bilden icke sann.